

ĐỘC GIẢ - ĐỒNG TÁC GIẢ CỦA A. SÊKHỐP

ĐỖ HỒNG CHUNG

Nói đến *độc giả* của Sêkhốp là nói đến *đồng tác giả*. Vấn đề này thường được cập cùng với việc phát hiện mạch ngầm của tác phẩm, tính chất hai bình diện, tính gọn, hàm súc, sự cộng hưởng giữa người đọc và người viết. Chúng tôi nghĩ muốn sánh thì cùng với *nghệ thuật viết* của Sêkhốp cần tìm hiểu *nghệ thuật đọc*, nghệ thuật giải văn bản của người đọc, không thể hiệu quả nghệ thuật của truyện ngắn Sêkhốp sẽ bị chế rất nhiều.

Đọc hời hợt qua loa, chỉ cốt giải trí mua vui chốc lát thì chẳng nói làm gì, nhưng một cách nghiêm túc thì đòi hỏi công phu. Tác phẩm của Sêkhốp tinh tế, trang nhã kh thể xử lý vội vã, hơn nữa ông lại chú tâm dành phần sáng tạo cho người đọc. Ông kh "dạy khôn" cho ai cả ("Tôi không dạy điều gì cả" - Sêkhốp), không viết đầy đủ, cật (thư bất tận ngôn) mà người đọc tự mình suy ngẫm, thấu hiểu, kết luận những điều văn nêu lên, bổ sung những trang chưa viết. Ông gợi mở chứ không giảng giải, áp. Như vậy, có bao nhiêu người đọc có bấy nhiêu cách thưởng thức, linh hội, cảm nghĩ, s tạo. Văn bản thì duy nhất, còn thấu hiểu nó lại có vô vàn cách khác nhau, nhiều độ n sâu, tùy thuộc ở mỗi người đọc, mỗi thế hệ người đọc xưa nay và mai sau, tùy thuộc h cảnh xã hội lịch sử soi sáng khía cạnh này hay khía cạnh khác, tạo điều kiện nhận t sâu hơn, đúng hơn; tùy thuộc ở tri thức, tâm lý, ký ức, tưởng tượng mỗi người mỗi k Kịch Sêkhốp cũng vậy. Nhà hát nào, đạo diễn nào, cũng có cách riêng để đưa Sêkhốp lên sân khấu. Cùng một vở *Chim hải âu* thôi mà có nhà hát thất bại đau đớn nhà hát thành công rực rỡ. Chim hải âu có thể bị bắn gãy cánh, có thể bay lượn trên sóng đại dương do tài năng của người dàn dựng không chỉ với tư cách người tổ c điều hành mà với tư cách đồng tác giả.

Sêkhốp viết về người đọc bình thường, những lo âu, hy vọng hàng ngày của khám phá và thể hiện cái xấu cái đẹp của đời thường. Nhân vật cũng như người đọc ông là anh hay chị, là tôi, là chúng ta, con cháu chúng ta sau này. Sêkhốp hiểu rõ hoạt và tâm tư những người nghề nghiệp, tuổi tác rất khác nhau. Ông yêu quý họ, khoan dung tha thứ, kiên nhẫn chờ đợi họ sống tốt hơn và cuộc đời sẽ đẹp hơn. Ông xót và căm giận vì cuộc sống giả dối ngọt ngào, thù địch với con người, còn con người chịu đựng, bất lực. Ông thiết tha mong họ hiểu rõ bản thân và chung quanh, hiểu rõ

ng kém cỏi, tồi tệ rồi tự mỗi người sẽ vươn tới sự hoàn mỹ, hài hòa, trở thành Con rời chân cánh. Ông mong người bạn đọc (người bạn và người đọc) tự giác tự nguyện g xữ, hành động, ông không làm thay họ, ông nêu vấn đề chính xác, đúng đắn dựa trên nghiên cứu, khảo sát thấu đáo người đời, việc đời, dựa trên sự thật không sao bác bỏ ợc; xây dựng những tình huống và nhân vật đầy sức thuyết phục, cảm hóa; giúp người : tự lựa chọn, chủ động giải quyết, xác định lấy đường đi nước bước cho phải lẽ, thấu ặt tình. Vì thế vấn đề đồng tác giả rất quan trọng. Sêkhốp không chỉ nói với người : đơn thuần mà với người bạn đọc, người đồng tác giả, người mà suốt đời nhà văn yêu , tôn trọng, tin tưởng. Một khi đã là người bạn như thế thì nói nhiều, giảng giải dài ng, vạch đường chỉ lối sẽ là chuyên thừa không cần thiết. Gấp trang sách lại người bạn : ấy sẽ tiếp tục suy nghĩ, tìm ra dung lượng ngoài văn bản, ý nghĩa của một hình ảnh ng trưng, cái hàm chứa trong một tên truyện, tên nhân vật, cái chưa kết thúc của ãn truyện đã kết thúc, cái đọng lại trong một câu hỏi một câu than, một dấu chấm g, cái chất trữ tình nâng tác phẩm lên cao hơn hiện thực dung tục tầm thường.

Không phải vô cớ mà người đọc thấy các nhân vật Sêkhốp đều quen biết, đang đi lại ay trước mặt, dù có khi ăn mặc khác, nói năng khác và thấy mình đang hòa trong dòng rời đó, là một trong những người đó. Cũng không phải vô cớ mà người ta thường ền" nhân vật của các kịch tác gia khác, nhưng nhân vật của Sêkhốp lại gần gũi với diễn n như chính là diễn viên. Diễn viên có thể nói những lời lẽ của chính mình qua miệng nhân vật Sêkhốp, sống với mọi vui buồn của nhân vật chứ không "diễn" nhân vật đó vì bắt gặp trên sân khấu chính mình hay người quen của mình như trong đời thực bên ai nhà hát.

Trên đường phố người đọc gặp lại những "anh bèo", "anh gày" với nỗi sợ thâm căn ễ của bao kiếp nô lệ; những cô NN dễ vỡ mắt tuổi xuân và hạnh phúc tươi đẹp, ững người lao động lương thiện như bác si Đumốp, bác si Axtorốp, những nam nữ nh niên tràn đầy ước mơ hy vọng như Nadia, Anhia. Họ cũng như những câu giáo Thứ ng môn" trong truyện Nam Cao hay những nhân vật trong truyện Nguyễn Công Hoan.

Người đọc đâu có đọc truyện người khác xa lạ để xem số phận nhân vật như thế , để khâm phục hay chê trách, yêu hay ghét, tin hay ngờ. Ở đây người đọc lại cảm in là truyện của mình, bà con cô bác mình. Theo dõi diễn biến trong truyện các tác giả ic một câu hỏi thường nảy ra là "số phận các nhân vật rồi sẽ ra sao?" Onhêghin sẽ làm iếp, Tachiana sẽ vượt qua thử thách thế nào? Đọc truyện Sêkhốp lại khác, câu hỏi sẽ ta phải làm gì đây". Chính ta chứ không phải ai khác sẽ trả lời vì đây là chuyện của ta, ặp những ý nghĩ, tình cảm của ta, ta nhận ra ta trong đó.

Cứ thế người đọc tiếp tục sáng tạo văn bản, tuy không hiện lên thành câu chữ trên ng giấy. Độc giả cũng cùng một lúc là đồng tác giả. Mọi sự đều từ chữ "đồng" đó cả: ig suy nghĩ, cùng cảm thông, cùng nhận thức, cùng tìm tòi phương hướng, biện pháp, ig lo toan chuyện riêng, chuyện công, chuyện nhà, chuyện nước.

Sêkhốp kỳ vọng rất nhiều vào người bạn đọc ấy. Họ ngày càng đông khi tác phẩm ếp phổ biến rộng trên các châu lục và họ càng từng trải, tích lũy nhiều kinh nghiệm ời, có trình độ văn hóa giáo dục cao nên càng có thêm điều kiện để làm người bạn đọc của Sêkhốp.

Nhà văn không nói cụ thể "ai ? việc gì ? ở đâu? lúc nào ?" một cách chính xác. Không thể tìm ra tỉnh C là tỉnh nào trên bản đồ địa lý nước Nga, một niên đại lịch sử, một cô sống ở Pêtecbuga hay Matxcova (những điều dễ tìm trong tác phẩm Puskin, Gôgô Đôxtôiepxki, L. Tônxtôi) nhưng bầu không khí ấy, những con người ấy có ở mọi nơi khắp nước Nga và . . . không chỉ nước Nga. Đó là con người bất kỳ, ở mọi nơi, mọi lúc, đời sống có thể xảy ra chiều qua, sáng nay hay tối mai, mùa hè nóng bỏng hay mùa đông lạnh buốt, giữa bãi chợ hay trên sân ga. "Người trong bao", "người kỳ nhông" vẫn còn sống sờ ra đó mặc dầu "cái bao" đời mới đã hiện đại hóa muôn vẻ, nhưng bản chất "trong bao" vẫn là bản chất ấy, còn "kỳ nhông", dù nguy trang khôn khéo, biến màu đời sắc tình trong chính trị, khoa học, nghệ thuật, tình yêu. . . vẫn cứ là "kỳ nhông" đích thực.

Tính không xác định giúp người đọc dễ nhập cuộc, đạt tới sự cộng hưởng tối đa. Người đọc có thể từ bình diện sinh hoạt, cụ thể nghĩ tới bình diện khái quát, trư tình; phòng bệnh nhân số 6 nghĩ về nước Nga đương thời như một nhà tù khủng khiếp, từ khám vườn anh đào xơ xác của một trang chủ phá sản nghĩ về "Vườn anh đào" lộng lẫy bao trùm trên quy mô cả nước Nga trong một tương lai không xa.

Truyện Sêkhốp mỗi lần đọc lại phát hiện một sắc thái mới, lại thấm thía một nỗi niềm, một niềm ước vọng. Một khi đã có "Người đàn bà có con chó nhỏ" thì sao không thể có "cô gái mặc áo dài tím" hay "người đàn bà ngồi ngắm trăng" đã có "người kỳ nhông" thì cũng có thể có "người vẹt" đã có một ký ức: "Khoảng chín năm về trước buổi chiều vào kỳ cắt ra tôi và Piôt Xecgây lúc ấy làm dự thẩm ở tòa án cùng cười ngạo ra ga lấy thư về" (*Câu chuyện của bà NN*) thì hoàn toàn có thể có nhân vật, thời gian không gian tương tự: "Mấy năm trước giữa một sáng mùa đông giá lạnh tôi và anh An . . . đó là phóng viên một tờ báo địa phương cùng đạp xe ra ngoại thành lấy tin".

Ở đây có thể nói, nhà văn viết về *người Nga* hay *con người ta*, ở *nước Nga* hay *lúc đời* L. Tônxtôi đã nói tác phẩm của Sêkhốp gần gũi và dễ hiểu với mọi người Nga, với mọi con người nói chung.

Khi người đọc một mình với lương tâm (lương tâm người thợ, người thầy, người chồng, người vợ, người cha, người con; lương tâm người tử tế, người có trách nhiệm, lương tâm người công dân, người chiến sĩ, người đảng viên. . .) Sêkhốp giúp người đọc thức tỉnh, hiểu ra những cái bấy lâu "tưởng là" thế này lại "hóa ra" thế khác, giúp người đọc sống với những yêu cầu cao hơn sao cho "mọi cái của con người đều phải đẹp khuôn mặt, áo quần đến tâm hồn, tư tưởng" (Sêkhốp) xứng đáng với thiên nhiên, với quốc gia, và khi đó người đọc là tri kỷ của nhà văn, của tâm hồn sáng suốt và nhân văn của Sêkhốp. Nếu người đọc lạnh lùng, đứng đưng với mọi sự ở đời thì cũng nên xem lương tâm mình. Con người phải có lương tâm, phải phản ứng trước điều thiện, điều ác mới là con người đang sống.

Nhân vật của Sêkhốp trong công sở, trường học, bệnh viện ở nhà quê hay ngoài thị trấn già trẻ, nam nữ, tốt xấu đang sống và làm việc bình thường như những người bình thường, họ là những người ta gặp hàng ngày, tầm cỡ, kích thước phù hợp với ta. Đang nhắc nhở ta hãy chú ý đến những điều nhỏ nhặt hàng ngày, qua đó nhìn thấy những

u lớn lao quan trọng. Họ mách bảo, cảnh tỉnh ta hãy dè chừng, bạn đang trong quá
thầm thường hóa mà không biết đấy; bạn xử sự như thế chẳng phải chút nào, bạn
luận nhiều rồi mà chưa làm gì thiết thực, bạn không thấy gương gương xấu hồ ư ?
khuyến khích giục giã ta sống khác đi, có lương tâm tình nghĩa, có trách nhiệm với
giây phút ta sống vì giây phút ấy chỉ có một lần. Xuân bất tái lai sao nỡ phí hoài ?

Tất cả những cái đó không phải người đọc nào cũng nhận thức như nhau mà tùy
o sự từng trải và nhạy cảm của mỗi người, tùy theo kinh nghiệm đọc truyện ngắn, biết
"lời ít" mà tìm ra "ý nhiều", hiểu thấu "ý tại ngôn ngoại", cảm được cái phong phú, ý
qua một truyện ngắn, nhiều khi rất ngắn, một hai trang sách, vài ba trăm chữ mà thôi.

Chính nhờ người đọc ấy mà dung lượng tác phẩm mở rộng. Cố nhiên không phải mở
g vô bờ bến theo ý muốn chủ quan hay óc tưởng tượng phóng túng của người đọc mà
rộng trên cơ sở văn bản, câu chữ, sáng tạo tiếp trên cứ liệu Sêkhốp. Trong thời đại
it triển khoa học kỹ thuật ngày nay người ta ít có thì giờ để đọc "hết ngày dài lại đêm
u", người ta cần những gì ngắn gọn, chính xác, không dư thừa, phù phiếm, tư duy sáng
, diễn đạt khúc chiết. Đã qua lâu cái thời người ta tiếp nhận hoàn toàn sự giáo huấn
u cũ của nhà văn, chỉ biết làm hệt theo sách sống như tiều thuyết, yêu như tiều thuyết
. . . tự tử như tiều thuyết; cái thời người ta quan niệm nhà văn là *nhà tiên tri*, là *ông
y*, là người nắm được chân lý, dắt dẫn mọi người đi theo và tác phẩm là *sách giáo
ra của đời sống*. Con người bây giờ cần thông tin gợi mở để đối chiếu so sánh, để cảm
i độc lập. Chính vì lẽ đó họ tìm đến Sêkhốp; khi đọc họ nhận ra những ý tưởng của
th, chân dung của mình và lòng đầy cảm kích, hứng thú, tiếp sức Sêkhốp suy nghĩ.
chốp đã đổi mới quan niệm truyền thống, đổi mới quan hệ giữa nhà văn và người đọc.
th cách tân là ở chỗ nhà văn chủ động, tích cực đối thoại cởi mở, bình đẳng với người
; kêu gọi chứ không cho sẵn, để người đọc viết thêm những gì nhà văn chưa viết,
i sáng tỏ nội dung ngoài văn bản, đằng sau những từ ngữ, những dấu chấm câu, những
ing ngừng, liên hệ với những dự kiện mới do thời đại và đời sống cung cấp, lý giải
rưng điều chưa sáng tỏ, bình luận những điều còn để ngò, phát triển những ý tưởng cao
, thâm trầm nhà văn chưa nói hết bởi lẽ truyện ngắn "giấy ngắn tình dài".

Vậy là tác phẩm làm ta say mê là nhờ hai yếu tố. Về phương diện người nghệ sĩ là
năng, óc quan sát nghiên cứu tỉ mỉ chính xác, sự nhạy cảm và công phu chọn lọc từng
tiết, ngôn ngữ sinh động có lượng thông tin cao, cách diễn đạt hàm súc, gợi mở, các
n pháp nghệ thuật đặc sắc (miêu tả chân dung, phong cảnh, phân tích tâm lý, xây dựng
cấu. . .). Về phương diện người đọc, đối tượng tiếp nhận thông tin và giải mã văn
i, là khả năng cộng hưởng, "đồng" cảm nghĩ "đồng" sáng tạo, khả năng làm cho văn bản
t biến" thành "khả biến" gắn liền truyện ngày trước với cuộc sống hiện đại và những
i đề đang quan tâm. Nghệ thuật viết cộng với nghệ thuật đọc làm cho tác phẩm lung
i, hấp dẫn. Nói đến cách viết truyện của Sêkhốp đồng thời nói đến cách đọc truyện
chốp. Hai phương diện đó liên quan mật thiết với nhau. Chúng ta có người bạn viết và
rời bạn đọc, cuộc trò chuyện của đôi bạn ấy luôn luôn mới mẻ, sinh động, hứng thú,
ng bao giờ với cạn.